

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.9:342.7:35.077.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.1.3>

БАБЕНКО В.М.

**ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ОХОРОНИ
ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ**

**INTERACTION OF THE NOTARY INSTITUTE WITH OTHER HUMAN RIGHTS
PROTECTION ENTITIES IN UKRAINE**

У статті розкрито взаємодію інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні як системно організованого, нормативно закріпленого та функціонально узгодженого процесу співпраці між нотаріальними органами та іншими державними та недержавними інституціями, уповноваженими на забезпечення, захист та відновлення прав людини, який передбачає об'єднання діяльності, інформаційний обмін та спільне виконання правозастосовних функцій, що спрямовано на гарантування юридичної визначеності, правову безпеку, доступність правових процедур та недопущення порушень прав та свобод людини. Класифіковано форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні: 1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр); 2) організаційна взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад, робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру; 3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги; 4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців; виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з підбрюхою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності; 5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Виділено, що специфіка взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні полягає у поєднанні сервісної, превентивної та правозабезпечувальної функцій в умовах системи співпраці з іншими суб'єктами захисту прав людини.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, взаємодія, контроль, нотаріат, нотаріус, охорона, права людини, статус.

The article reveals the interaction of the notary institution with other subjects of human rights protection in Ukraine as a systematically organized, normatively enshrined and functionally coordinated process of cooperation between notary bodies

and other state and non-state institutions authorized to ensure, protect and restore human rights, which involves the unification of activities, information exchange and joint performance of law enforcement functions, which is aimed at guaranteeing legal certainty, legal security, accessibility of legal procedures and preventing violations of human rights and freedoms. The forms of interaction of the notary with other subjects of human rights protection in Ukraine are classified: 1) information interaction as a basic form of cooperation, which consists of: bilateral exchange of information; requests between notaries and state authorities; maintenance of joint registers and electronic systems (for example, the inheritance register); 2) organizational interaction involves joint activities regarding: coordination meetings, working groups, advisory bodies; formation of personnel policy; other measures and actions of an organizational nature; 3) functional interaction is aimed at the implementation of related powers, in particular: the performance by notaries of functions related to the protection of property and personal rights of individuals; participation in ensuring the execution of court decisions, certification of legal facts that are important for the protection of rights; joint provision of access to legal aid; 4) control interaction is implemented through: joint monitoring of compliance with human rights; participation of notary bodies in the performance of control functions of justice bodies, prosecutor's offices, law enforcement officers; detection and prevention of offenses related to forgery of documents, fraud, manipulation of property rights; 5) educational and professional interaction is aimed at: conducting joint trainings, seminars, educational programs dedicated to human rights, ethical principles; participation in professional training and retraining of notaries with the participation of state authorities and international human rights institutions; exchange of practices, development of joint manuals, methodological recommendations, etc. It is highlighted that the specifics of the interaction of the notary institution with other subjects of human rights protection in Ukraine consists in the combination of service, preventive and law enforcement functions in the conditions of a system of cooperation with other subjects of human rights protection.

Key words: *administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, interaction, control, notary, notary, protection, human rights, status.*

Актуальність теми. Функціонування українського нотаріату в мінливих умовах нашого сьогодення зумовлює об'єктивну необхідність пошуку шляхів для його розвитку та вдосконалення. Глобальні соціально-економічні перетворення, розширення цивільного обігу диктують нові правила, за яких інститут нотаріату набуває особливого значення та стає невід'ємним елементом правоохоронної системи кожної демократичної і правової держави. За таких обставин національні нотаріати потребують якісного та ефективного адміністративно-правового регулювання, а також визначення чітких засад їх взаємодії з державними органами. Водночас, зважаючи на процес затяжного реформування нотаріату в Україні, виникає необхідність пошуку швидких та оптимальних рішень для забезпечення його сталого розвитку. Зокрема, особливої уваги потребує проблематика взаємин інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні [2, с. 351].

Огляд останніх досліджень. Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні комплексно аналізувати такі вчені як: Н. Армаш, О. Бандурка, К. Білько, Р. Будецький, М. Бурбика, Є. Гетьман, Н. Горбань, А. Гуледза, Г. Гулевська, Л. Данюк, Ю. Желіховська, Д. Журавльов, О. Золотухіна, Н. Льєва, О. Красногор, Ю. Нікітін, У. Палієнко, С. Розсоха, В. Тищенко, С. Фурса, К. Чижмарь, В. Юрченко та ін.

Однак, в умовах новітньої трансформації інструментів захисту та охорони прав людини, новітню роль інституту нотаріату слід переглянути, що обумовлює актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити специфіку взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні.

Виклад основних положень. Взаємодію вчені розглядають як широкий загальний термін, що позначає таку сумісну дію кількох об'єктів або суб'єктів, при якій результат дії одного з них впливає на інші. Категорія «взаємодія» охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, виховання, навчання тощо), вказуючи на взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів [6, с. 15-19].

Істотними ознаками організації взаємодії є визначення кількісних і якісних характеристик суб'єктів взаємодії, внутрішня погодженість їхніх функцій і дій, всебічне забезпечення спільного використання сил і засобів, адекватність використання методів і форм діяльності в інтересах ефективного і раціонального вирішення завдань. Основними вимогами для необхідного рівня організації взаємодії, є: надійність і раціональність взаємодії; ефективність; чіткість і оперативність дій; об'єднання єдиначальності керівника з ініціативою виконавця; збереження організаційної структури взаємодіючих суб'єктів [5, с. 338-344].

В. Г. Тищенко під взаємодією органів нотаріату та органів виконавчої влади розуміє законодавчо закріплені способи співробітництва, які забезпечують здійснення спільних повноважень з метою виконання як загальних так і окремих функцій [3, с. 158-169].

На наш погляд, взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні – це системно організований, нормативно закріплений та функціонально узгоджений процес співпраці між нотаріальними органами та іншими державними та недержавними інституціями, уповноваженими на забезпечення, захист та відновлення прав людини, який передбачає об'єднання діяльності, інформаційний обмін та спільне виконання правозастосовних функцій, що спрямовано на гарантування юридичної визначеності, правову безпеку, доступність правових процедур та недопущення порушень прав та свобод людини.

Взаємодія може здійснюватись на двох рівнях: спільної організації (планування) співпраці керівниками взаємодіючих сторін і безпосередньої реалізації (на рівні виконавців) [5, с. 338-344]. Вчена В. Г. Тищенко виділяє такі форми взаємодії вказаних суб'єктів: обмін інформацією; спільний контроль за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства вимог законодавства України з питань здійснення та отримання послуг нотаріуса; проведення спільних заходів; проведення спільних навчань із питань здійснення нотаріальної діяльності [3, с. 158-169]. Також вчена вказує на такі види взаємодії між цими органами, як організаційна та функціональна взаємодія. Організаційна взаємодія органів нотаріату з органами виконавчої влади – це різновид взаємодії, яка є комплексним і взаємним зв'язком елементів організаційної системи, яка проявляється у їх спільних функціях, та її структури управління при їх одночасних та узгоджених взаємовідносинах із зовнішнім середовищем. Тобто, це взаємовигідні та взаємоузгоджені (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) дії нотаріату та органів виконавчої влади як елементів публічної служби України, що спрямовані на владштування та упорядкування їх роботи [3, с. 158-169]. До організаційних дій відносять: розробку програм, проведення нарад, контроль, роз'яснення певних заходів, вивчення та узагальнення досвіду роботи, підбір кадрів та інше. Функціональна взаємодія нотаріату та органів виконавчої влади проявляється у взаємоузгодженій та взаємовигідній діяльності цих суб'єктів, що здійснюється з метою належного виконання ними своїх функцій [3, с. 158-169].

Форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні слід класифікувати за критеріями функціонального змісту, тому виділяються наступні:

1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр);

2) організаційна взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад, робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру;

3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги;

4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців; виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з підбійкою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності;

5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Особливістю інституту нотаріату в Україні в системі взаємодії громадянського суспільства та держави є органічне поєднання захисту приватних і публічних інтересів, не протиставляючи ці інтереси одне одному. Нотаріат виконує й попереджувальну функцію, що спрямована на захист інтересів зацікавлених громадян, і запобігає здійсненню правопорушень з обох сторін. Однак при цьому слід наголосити, що здійснення нотаріусом попереджувальної функції не потрібно порівнювати з функцією судових органів зі здійснення правосуддя. Тобто інститут нотаріату не має права здійснювати правосуддя і має чіткі відмінності від компетенцій органів судової системи. Нотаріус, як державний так і приватний, має право і мусить захищати права людини через надання їй незалежної юридичної допомоги на основі принципів справедливості, рівності та законності [4].

Міністерство юстиції України та територіальні органи юстиції, з позиції В. Тищенко, взаємодіють із нотаріатом на чотирьох етапах, перший з яких передбачає взаємодію, пов'язану з визначенням рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір вперше або повторно займатися нотаріальною діяльністю. На даному етапі виникають правовідносини з головними територіальними управліннями юстиції та Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату з приводу складання або перескладання кваліфікаційного іспиту. Крім того, відбувається взаємодія щодо питань, пов'язаних з діяльністю вказаної кваліфікаційної комісії. Другий етап взаємодії з органами юстиції – взаємодія, спрямована на організаційну підготовку нотаріальної діяльності. Призначений для співпраці щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, сертифікації робочого місця або контори, виготовлення печатки приватного нотаріуса та ін. Третій етап передбачає взаємодію, що реалізується у ході безпосереднього здійснення нотаріальної діяльності, зокрема у питаннях: розпорядження, обліку та зберігання спеціальних бланків нотаріальних документів і документів нотаріального діловодства; статистичної та бухгалтерської нотаріальної звітності; підвищення кваліфікації нотаріусів та ін. Четвертий етап – взаємодія при здійсненні державного контролю, а також притягнення винних осіб за вчинення правопорушень у сфері нотаріальної діяльності до юридичної відповідальності. Загальний контроль здійснюється планово, згідно із затвердженим графіком, або позапланово, якщо у такій перевірці вбачає необхідність Міністерство юстиції України чи головне територіальне управління юстиції [7, с. 10, 11, 14; 8, с. 159-165].

Взаємодія існує із органами державної податкової служби. У зв'язку з виникненням на практиці питань, пов'язаних із виконанням нотаріусами функцій податкових агентів під час посвідчення договорів про відчуження нерухомості. Сума податку самостійно сплачується сторонами (або однією стороною) договору до його нотаріального посвідчення через установи банків у сумі, визначеній податковим агентом. Таким чином, обов'язок щодо сплати податку законодавець покладає на сторону договору, а на податкового агента (нотаріуса) — обов'язок визначення відповідної суми, тобто нарахування податку, а також контроль за здійсненням сплати податку шляхом перевірки відповідного платіжного документа та вчинення дії щодо подання відповідної інформації податковому органу [9, с. 47-51].

Взаємодії нотаріусів із суб'єктами державного фінансового моніторингу, полягає в тому, що нотаріуси, які надають юридичні послуги, взаємодіють із суб'єктами державного фінансового моніторингу (Національний банк України, Міністерство фінансів України тощо) [9, с. 47-51].

Окремо увагу слід зосередити на взаємодії державних нотаріусів з органами юстиції – як державних службовців, та приватних нотаріусів – як самостійний суб'єкт правовідносин. Насамперед, даний зв'язок просліджується в тому, що на юстицію покладається обов'язок методичного забезпечення роботи нотаріату в цілому [3, с. 158-169].

Існує взаємодія інституту нотаріату з судовою системою щодо сприяння досягненню завдань правосуддя і запобігання виникненню судових спорів за допомогою попередження порушення цивільних прав і інтересів, забезпечення їхньої належної реалізації, тобто превентивна взаємодія. Нотаріат значно полегшує встановлення обставин справи в судовій процедурі, оскільки юридична чинність виданих нотаріусом документів надзвичайно висока. І хоча закон не дає переваг ніяким доказам (згідно з цивільним процесуальним законодавством України), проте нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру в суду, оскільки видані незалежною, безсторонньою, компетентною особою, не зацікавленою у результаті спору. І якщо можна заперечувати факти, підтверджені показаннями одних свідків за допомогою показань інших, то зміст більшості нотаріально оформлених документів можна оспорювати лише шляхом пред'явлення відповідного позову, наприклад, про визнання недійсним заповіту, свідочтва, договору тощо [9, с. 47-51].

Загалом, специфіка взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні полягає у поєднанні сервісної, превентивної та правозабезпечувальної функцій в умовах системи співпраці з іншими суб'єктами захисту прав людини. Основними суб'єктами взаємодії інституту нотаріату щодо охорони прав людини є: Міністерством юстиції України; правоохоронні органи; суб'єкти фінансового моніторингу; органи правосуддя; інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
2. Савицька Н. Адміністративно-правові засади взаємодії нотаріату з органами виконавчої влади в Грузії. *Підприємництво, господарство і право*. № 4. 2020. С. 173–177.
3. Тищенко В. Г. Функціональна та організаційна взаємодія нотаріату з органами публічної влади в Україні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*, 2016. Вип. 2. С. 158–169.
4. Плеханова О. П. Нормативно-правове регулювання нотаріальної діяльності в системі взаємодії держави та суспільства в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2.
5. Подоляка А. М. Взаємодія державних органів в охороні громадського порядку. *Форум права*. 2009. № 2. С. 338–344.
6. Андрощук І. В. Взаємодія як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 15–19.
7. Тищенко В. Г. Адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / НДІ публічного права. Київ, 2016. 19 с.
8. Розсоха С. С. Правовий статус Міністерства юстиції України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. *Юридична наука*. № 4(106)/2020. Том 1. С. 159–165.
9. Ільєва Н. В. Питання взаємодії державних та недержавних органів з суб'єктами нотаріальної діяльності. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 47–51.